

**ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК РИСА ІДІОСТИЛЮ
Ф. М. ДОСТОЄВСЬКОГО ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХНЬОГО
ВІДТВОРЕННЯ У ТЕКСТІ ПЕРЕКЛАДУ
(ЗА РОМАНОМ «ЗЛОЧИН І КАРА»)**

Шепель Ю. О.

ВСТУП

Мова творів Ф.М. Достоевського сучасним читачам часто видається такою, що має якусь особливу силу, яка приваблює. Це пояснюється особистістю самого письменника, яка здебільшого визначається неоднозначністю й амбівалентністю, що саме знаходить віддзеркалення в авторському *ідіостилі*. Незважаючи на велику кількість розвідок, присвячених дослідженню мови Ф.М. Достоевського, не можна не визнати наявності певних лакун щодо комплексного опису ідіостилю письменника. Тривалий час русистика не мала словника мови Ф.М. Достоевського, що саме пояснювалось недостатньою кількістю необхідних для укладання такого словника матеріальних та інтелектуальних ресурсів, ускладненням лексикографічної презентації багатьох слів письменника. Так, перший словник мови Ф.М. Достоевського побачив світ у 2001 році. Також було видано «Словарь языка Достоевского: лексический строй идиолекта»¹. А 2008 року лінгвісти отримали «Словарь языка Достоевского: Идиоглоссарий (А–В)»². Саме словник мови письменника, словник особливого типу, ідея укладання якого належала Ю.М. Караулову та Ю.Л. Гінзбургу, останнім часом набув популярності під час вивчення мовної особистості Достоевського та аналізу його текстів.

У центрі уваги нашої роботи перебуває художня система автора, яка отримала в сучасній лінгвістиці назву «*ідіостиль*». Наявність цього поняття вважається закономірним наслідком плідного й тривалого наукового пошуку великої кількості видатних дослідників, які намагалися проаналізувати та зрозуміти природу словесної художньої творчості.

Не можна не визнати загальноприйнятої тенденції опису ідіостилю як категорії, яка традиційно слугувала фоном для лінгвістичного дослідження. Погляди науковців значно змінилися останнім часом на

---

¹ Словарь языка Достоевского. Лексический строй идиолекта. Вып. 1–3. / Гл. ред. чл.-кор. Ю.Н. Караулов. Москва : Азбуковник, 2001–2003.

² Словарь языка Достоевского: Идиоглоссарий (А–В). Москва, 2008. 962 с.

поняття ідіостилю, оскільки ідіостиль стали розглядати за різними напрямками філологічної науки. За різноманіттям формулювань науковці все ж не змогли повною мірою охопити це явище і представити системний опис його структури. Водночас жоден із сучасних підходів не вводить читача в систему ідіостилю, чим саме прикриває приховані в ній смисли. Тож виявляється необхідним змінити ракурс дослідження ідіостилю як закритої системи і розглядати його як ефективний інструмент розуміння змістовності тексту.

Отже, актуальність роботи визначається:

- важливістю вивчення мови конкретної особистості як з точки зору взаємодії із загальнонаціональною мовою в аспекті співвідношення індивідуального та колективного, так і як можливості пізнання людини через аналіз особливостей її мовної діяльності;
- значущістю такої особистості, як Ф.М. Достоевський, який став одним із символів російської національної культури;
- необхідністю подальшої розробки теорії і методики опису та лексикографічного подання мовної особистості письменника;
- потребою та важливістю комплексного вивчення питань фразеології на сучасному рівні розвитку дискурсології/ідіостилю, а також проблем адекватного сприйняття фразеологізмів, їхньої ролі й художньої функції у літературному творі як для носіїв мови, так і для іноземних читачів.

Гіпотеза роботи: переклад може слугувати не лише основою зіставного лінгвістичного аналізу і важливим джерелом даних для зіставних культурологічних досліджень, але й методом аналізу функції фразеологізмів у художньому тексті. Лінгвістичне дослідження художнього тексту сприяє задоволенню глибокого інтересу дослідників до англійської мови, історії і культури народу, водночас це ефективна форма роботи з мови і літератури.

Мета дослідження – комплексне вивчення фразеологізмів як виду ідіостилю письменника у творі «Злочин і кара», створення моделі аналізу художнього тексту з виявленням фразеологічних одиниць та адекватним розумінням їхньої ідейно-художньої функції.

Об'єктом дослідження стали фразеологізми та їх трансформації у романі «Злочин і кара».

Предметом аналізу слугує текст роману Ф.М. Достоевського «Злочин і кара» (44) і два тексти роману у перекладі англійською мовою Констанс Гарнет, Річарда Певеара і Лариси Волохонської³.

---

³ Далі за текстом посилання на джерела: (44) Достоевский Ф.М. Преступление и наказание (Литературные памятники). Москва : Наука, 1970. 836 с.; (45) Constance Garnett. Crime and Punishment. URL: <http://www.gutenberg.org/files/2554/2554-h/2554-h.html>; (46) Richard Pevear and Larissa Volokhonsky. Crime and Punishment. URL: <http://el.bookza.org/g/%20Richard%20Pevear>.

1. Співвідношення понять дискурс – текст, дискурс – ідіодискурс – ідіостиль

Дискурсом зазвичай вважають зв'язну послідовність мовленнєвих актів. Висловлювання стає текстом, коли воно зашифроване на письмі. Текст видається у вигляді інформаційного сліду дискурсу⁴. Під час аналізу дискурсу набувають особливого значення психологічні, екстралінгвістичні, когнітивні знання людини. Процес читання розглядається як діалог письменника з читачем.

З моменту появи терміна «дискурс» у лінгвістичній науці спостерігається семантична розбіжність у його використанні, оскільки чіткого та загальнозживаного формулювання терміна немає. Так, «Краткий словарь терминов лингвистики текста» Т.М. Николаєвої надає п'ять дефініцій терміна «дискурс»: 1) зв'язний текст; 2) усна розмовна форма тексту; 3) діалог; 4) група висловлювань, пов'язаних між собою змістом; 5) мовленнєвий витвір – письмовий чи усний⁵. М.Л. Макаров пропонує інтерпретувати дискурс з формального та ситуативного боків, де формальна інтерпретація – це розуміння дискурсу не як речення, а як надфразової єдності⁶. На думку В.І. Карасика, дискурс – це динамічне мовленнєве утворення, на відміну від тексту, яке враховує протиставлення того, що вже сказано та що малося на увазі – локуцію та іллокуцію⁷. Відповідно до думки Б.В. Гаспарова дискурс поєднує комунікативні наміри автора, взаємини автора й адресатів, ідеологічні риси та стиль певного часу, жанрові особливості комунікативної ситуації та асоціації з попереднім досвідом⁸. Узагальнюючи різні тлумачення дискурсу, В.О. Чернявська говорить про дискурс як про конкретну комунікативну дію, яка зафіксована в письмових текстах або в усному мовленні, як про сукупність тематично співвіднесених текстів⁹.

---

⁴ Самохіна В.О. Комічна домінанта регулятивності в ідіодискурсах американських гумористів. *Вісник Харківського національного університету*. 2012. Вип. 72. С. 148–154; Чирков Н.М. О стиле Достоевского. Москва : Наука, 1967. 304 с.

⁵ Николаева Т.М. Краткий словарь терминов лингвистики текста. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. VIII. Москва, 1978. 479 с.

⁶ Макаров М.Л. Основы теории дискурса. Москва, 2003. 280 с.

⁷ Карасик В.И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс : монография. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.

⁸ Гаспаров Б.В. Язык. Память. Образ. Лингвистика языкового существования : монография. Москва : Новое литературное обозрение, 1996. 348 с.

⁹ Чернявская В.Е. От анализа текста к анализу дискурса. *Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования*. Рязань, 2002. С. 236–238.

Отже, дискурс можна розуміти як зв'язний текст чи компонент тексту в сукупності з екстралінгвістичними (прагматичними, соціокультурними, психологічними та ін.) факторами з метою певного соціального впливу на людей та на механізми їхньої свідомості.

З новою орієнтацією на дискурсивний аналіз останнім часом постали питання ототожнення тексту та дискурсу¹⁰, про місце дискурсу в лінгвістиці тексту¹¹.

На мою думку, текст – це багатопланове явище, яке зумовлює різноманітність його дефініцій, отже, проблема визначення поняття «*текст*» не втрачає своєї актуальності. З іншого боку, «дискурс – зв'язний текст у сукупності з екстралінгвальними, прагматичними, соціокультурними та іншими факторами, а текст – мова, яка розглядається як соціально направлена дія, як компонент, що сприяє взаємодії людей і механізмів їхньої свідомості»¹².

Треба визнати, що в лінгвістичній науці підходи до дослідження тексту та дискурсу різняться. Наприклад, В.Є. Чернявська, коли говорить про перспективи дискурсивного аналізу, зауважує, що будь-який текст необхідно розглядати у поєднанні з його функцією та поверхневою структурою¹³. Через визначення текстової функції стає зрозуміло комунікативно-функційна глибина тексту. Реалізація функції тексту пов'язана з його змістовим наповненням, композиційним та лексико-граматичним планами вираження. У разі аналізу тексту як комплексу висловлювань, що пов'язані один з одним на підставі інтертекстуальності, дискурс іноді кваліфікують як сукупність текстів однієї тематики у межах однієї комунікативної сфери.

Дискурс віддзеркалює все розмаїття мови, менталітет та національно-культурні особливості комунікативної ситуації. До елементів дискурсу відносять також описувані події, учасників, перформативну інформацію, обставини, фон, оцінку учасників. В.С. Григор'єва, сприймаючи дискурс як мовну одиницю, визначає такі її риси, як цілісність, зв'язність, хронотопність, інформативність, інтенціональність, модальність та

---

¹⁰ Габдуллина В.И. Авторский дискурс Ф.М. Достоевского: проблемы изучения : учебное пособие. Барнаул : АГПА, 2010. 138 с.; Макаров М.Л. Зазн. праця; Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ : Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.; Шепель Ю.О. Текст і дискурс. Проблема дефініцій. *Український смисл*. Дніпро. 2014. С. 120–130.

¹¹ Клушина Н.И. От стиля к дискурсу: Новый поворот в лингвистике. *Язык, коммуникация и социальная среда*. Вып. 9. Воронеж, 2011. С. 26–33.

¹² Шепель Ю.О. Зазн. праця. С. 125.

¹³ Чернявская В.Е. От анализа текста к анализу дискурса. *Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования*. Рязань, 2002. С. 236–238.

інтертекстуальність¹⁴. Стиль визнають основним елементом дискурсу і особливою формою реалізації авторського повідомлення.

Серед багатьох типів дискурсу виокремлюється його особливе використання для позначення поточної мовленнєвої діяльності в будь-якій сфері. Такий дискурс сприймають за спосіб мовлення. Так, дискурс обов'язково має ознаку *який або чий дискурс*, коли аналізуються конкретні особливості дискурсу, його мовні характеристики та стилістична специфіка.

Поняття «*ідіодискурс*» є новим терміном у сучасних розвідках з дискурсу. Вважається, що автор, породжуючи текст, відходить від нейтральної структури та використовує особливі мовні засоби, за якими можна розпізнати, кому саме з авторів належить той чи той твір. Так формується *ідіостиль* (індивідуальний стиль) – прояв особистісних якостей адресанта в специфіці твору. Ідіостиль являє систему змістових фактичних (естетичних, модальних, експресивних і т. ін.) і формальних лінгвістичних характеристик, що властиві творам того чи того автора. Саме сукупність усіх характеристик робить унікальним авторський спосіб реалізації індивідуальної мовної картини. На практиці ідіостиль співвідноситься з особистісним стилем автора тексту, з тими стилеутворювальними характеристиками, які роблять той чи той художній твір відмінним від низки аналогічних творів інших авторів.

Визнано, що поняття ідіостиллю ширше поняття стилю, оскільки перший залучає авторські індивідуальні стилістичні ефекти у разі конкретного випадку комунікативної ситуації – *ідіодискурсу*. У сучасній лінгвістиці можемо також спостерігати таке визначення: під терміном «*ідіостиль*» розуміють сукупність «глибинних текстоутворювальних доміант і констант того чи того автора, які визначили появу цих текстів саме в такій послідовності» (Ш.Ю.)¹⁵.

В.О. Самохіна вживає терміни «*ідіодискурс*» та «*ідіостиль*» для вирішення питань функціональної стилістики¹⁶. Слідом за В.О. Самохіною під *ідіодискурсом* ми розуміємо «комунікативно-художній простір автора та читача, який у сукупності та взаємодії всіх своїх площин утворює єдине комунікативне середовище, в яке

---

¹⁴ Григорьева В.С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты : монография. Тамбов : Изд-во Тамбовского гос. пед. ун., 2007. 288 с.

¹⁵ Пищальникова В.А. Концептуальная система индивида как поле интерпретации смысла художественного текста. *Язык. Человек. Картина мира* : материалы Всероссийской научной конференции. В 2 ч. Омск : Омский государственный университет, 2000. С. 45–51.

¹⁶ Самохіна В.О. Комічна доміанта регулятивності в ідіодискурсах американських гумористів. *Вісник Харківського національного університету*. 2012. Вип. 72. С. 148–154.

поринають співрозмовники в процесі комунікативної діяльності. У такому комунікативно-художньому просторі формується ідіостиль – індивідуально-авторські особливості світосприйняття та текстової діяльності, які відбиваються в тексті як у формі комунікації включно з організацією діалогу з читачем» (Ю.Ш.)¹⁷.

Так, у сучасній лінгвістиці під дискурсом розуміють зв'язний текст з урахуванням фонових, екстралінгвістичних знань та комунікативних намірів автора. Ідіодискурс як особливе комунікативне явище дає змогу виявити засоби та способи, які є характерними для того чи того автора. Тож, поняття ідіостилю безпосередньо зв'язується з авторським обранням та аналізом тих чи тих мовних засобів, які реалізують систему образів, характерів, дій та ін.

2. Ідіостиль як об'єкт дослідження мовознавства та літературознавства

Основним принципом розгляду стилю будь-якого автора художнього твору в рамках філології є дослідження історичного контексту і формулювання естетичної цінності стилю, що набуло останнім часом надзвичайної актуальності¹⁸.

Докладне вивчення питання пов'язане з науковими поглядами В.В. Виноградова, який запропонував розглядати індивідуальні художні системи з урахуванням історичного, біографічного, ідеологічного, соціального й естетичного контекстів¹⁹, окреслив основні питання та головні напрями дослідження індивідуального стилю, які не втрачають своєї актуальності навіть у наш час.

Не можна не визнати вагомий внесок В.М. Жирмунського у вивчення питання стилю як художньої єдності поетичного твору. На його переконання, стиль складається з художніх прийомів, які піддаються загальному художньому завданню, естетичним навичкам і смакам, а також усьому світовідчуттю епохи²⁰. Так, за своїми поглядами В.М. Жирмунський наблизився до сучасного розуміння ідіостилю як «особливого діалекту». Подальше опрацювання стилю як системи художньо-виразних засобів дало поштовх для переходу до нового етапу, коли низка науковців, слідом за В.М. Жирмунським, стали пов'язувати функції засобів виразності в творах зі стильовими

---

¹⁷ Самохіна В.О. Зазн. праця С. 149.

¹⁸ Зорівчак Р.П. Боліти болем слова нашого... Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2005. С. 3.

¹⁹ Виноградов В.В. Проблема авторства и теория стилей. Москва : Художественная литература, 1961. С. 135.

²⁰ Жирмунский В.М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. Ленинград : Наука, 1977. С. 36–38.

особливостями письменників й зумовлювати оригінальність стилю автора художньо-естетичним впливом різних прийомів²¹. Надалі площини авторського ідіостилу було розглянуто у розвідках Н.С. Болотнової²², В.П. Григор'єва²³, Ю.М. Караулова²⁴, В.А. Кухаренко²⁵, В.В. Леденкової²⁶ та багатьох інших науковців. Проте поняття *ідіостилу* ще перебуває у стані наукового становлення. Різні підходи до розвідки ідіостилу спричинили присутність різних його визначень. Часом його ототожнюють із поняттям *«ідіолект»*. Так, у словнику термінів за редакцією М.І. Голянич *ідіостиль* розглядається як сукупність усіх мовно-виражальних засобів автора, що реалізують його ідіолект²⁷. У повному словнику лінгвістичних термінів відсутнє тлумачення поняття *«ідіостиль»*, натомість маємо таке визначення терміна *«ідіолект»*: це індивідуальна мова особистості, сукупність семантичних і стилістичних особливостей мовлення та текстів окремого носія певної мови. Це індивідуальний варіант загальнонародної мови²⁸. Л.О. Ставицька детермінує ідіостиль як сукупність основних стильових особливостей, які характеризують твори того чи того автора в певний період або всю його творчість²⁹. У лінгвістичному енциклопедичному словнику *«ідіолект»* тлумачиться в такий спосіб: сукупність формальних і стилістичних особливостей, властивих мовленню окремого носія тієї чи тієї мови³⁰.

---

²¹ Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. Собрание сочинений в 7 томах. Москва : Русские словари. Языки славянской культуры, 2002. Т. 6. 341 с.; Есин А.Б. Принципы и приёмы анализа литературного произведения : учебное пособие. Москва : Флинта : Наука, 1998. 248 с.

²² Болотнова Н.С. Коммуникативная стилистика художественного текста: лексическая структура и идиостиль / Н.С. Болотнова и др. Томск : Томский гос. педагог. университет, 2001. 331 с.; Болотнова Н.С. Филологический анализ текста : учебное пособие. Москва : Флинта : Наука, 2009. 520 с.

²³ Григорьев В.П. Грамматика идиостиля : В. Хлебников. Москва : Наука, 1983. 225 с.

²⁴ Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Издание 7-е. Москва : Издательство ЛКИ, 2010. 264 с.

²⁵ Кухаренко В.А. Интерпретация текста. Москва : Просвещение. 1988. 192 с.; Кухаренко В.А. Индивидуально-художественный стиль и его исследование. Київ : Вища школа, 1980. 168 с.

²⁶ Леденева В.В. Идиостиль (к уточнению понятия). *Филологические науки*. 2001. № 5. С. 36–41.

²⁷ Голянич М.І. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів. Івано-Франківськ : Сімкі, 2012. С. 175.

²⁸ Матвеева Т.В. Полный словарь лингвистических терминов. Ростов-на-Дону : Феникс, 2010. С. 119.

²⁹ Ставицька Л.О. Про термін *«ідіолект»*. *Українська мова*. 2009. № 4. С. 6.

³⁰ Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В.Н. Ярцевой. Москва : Советская энциклопедия, 1990. С. 171.

А в літературознавчому енциклопедичному словнику *індивідуальний стиль* описується як іманентний прояв суттєвих ознак таланту в конкретному художньому творі, мистецьке задокументування перцепції, схильності письменника до ірраціонального чи раціонального мислення, до особливостей образотворення, його естетичних уподобань³¹. За Н.С. Болотновою, *ідіостиль* – це система асоціативно-сміслових полів, які характеризують когнітивний рівень мовної особистості³².

У нашій роботі ми поділяємо думку Н.О. Фатеєвої та розглядаємо *ідіостиль* як властиві творам того чи того автора змістові і формальні характеристики системи, яка робить унікальним втілення в цих творах авторського способу мовного вираження³³. Зауважимо, що в поняття «індивідуальний стиль автора» входить як мовний аспект його творів, так і тематика, проблематика творів тощо. Водночас поняття «*ідіостиль*» та «*ідіолект*», які потрапляють у різні ряди співвідношення з поняттями мова, текст, мовна особистість³⁴, перебувають останнім часом у центрі уваги лінгвістичної поетики. Це пов'язано зі зростанням уваги до індивідуальної мовної творчості. На думку В.П. Григор'єва, опис ідіостилю має бути спрямований на виявлення глибинної семантичної та категорійної єдності його елементів, що уособлюють у мові творчий шлях поета³⁵.

Нам також імпонує думка М.Д. Альошиної та В.А. Кухаренко, які характеризують стиль письменника як індивідуальну мовленнєву систему автора, що показує його суб'єктивне сприйняття світу об'єктивної дійсності та реалізує його ідейно-естетичні погляди³⁶.

Українську та російську лінгвостилістику завжди індивідуалізувала пильна увага до смислового боку художнього мовлення. Проблеми

---

³¹ Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Г. Гром'яка та ін. Київ : Академія, 2006. С. 312.

³² Болотнова Н.С. Филологический анализ текста : учебное пособие. Москва : Флинта : Наука, 2009. 520 с.

³³ Фатеєва Н.А. Идиостиль (индивидуальный стиль). URL: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/IDIOSTIL_INDIVIDUALN_I_STIL.html.

³⁴ Див.: Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва : РАО, 2001. 224 с.; Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Издание 7-е. Москва : Издательство ЛКИ, 2010. 264 с.

³⁵ Григор'єв В.П. Грамматика идиостиля : В. Хлебников. Москва : Наука, 1983. С. 128.

³⁶ Альошина М.Д. Відтворення ідіостилю Марка Твена в українських перекладах у зіставленні із російськими та польськими (на матеріалі романів «Пригоди Тома Соєра» та «Пригоди Гекльберрі Фінна»): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2015. 211 с.; Кухаренко В.А. Индивидуально-художественный стиль и его исследование. Київ : Вища школа, 1980. 168 с.

сприйняття художнього тексту з позицій психофізіологічних механізмів науковці вирішують в основному в сфері психолінгвістики та лінгвосинергетики³⁷, що зумовлює потреби у використанні концептуального апарату цих напрямів і уможлиблює зробити висновок про окремі фрагменти картини світу автора.

Стиль автора виявляє стиль художнього твору, який можна охарактеризувати як систему концептуально значущих для письменника комунікативно й естетично зумовлених принципів організації тексту, які продукують відбір і сполучуваність мовних засобів, стилістичних прийомів. Безумовно, до поняття ідіостилу також приєднується на тлі загальномовної комунікативної структури характер асоціативно-сміслового розгортання тексту, що визначає його структуру, прагматику і семантику. Тому В.А. Кухаренко пропонує виокремлювати два етапи у дослідженні ідіолекту письменника: 1) опис одиниць синтаксичного, лексичного, морфологічного, фонетичного рівнів, їх частоти і розподілу в тексті; 2) аналіз функціонування найбільш частотних мовних одиниць у контексті³⁸.

Ідіостиль перш за все реалізує мовну особистість автора, художня свідомість якого відображає індивідуальну картину світу за допомогою індивідуального використання мови в естетичній сфері. Специфіка авторського бачення світу знаходить своє відображення на всіх мовних і структурних рівнях тексту і зумовлює вибір саме таких елементів, які за своїми мовними властивостями є найбільш активними в процесі відображення авторського розуміння дійсності та реалізації прагматики тексту.

Незважаючи на те, що до цього часу немає єдиних визначень стилеутворювальних категорій ідіостилу, не визначена номінативна база, тобто не відпрацьовано термінологічний апарат (ідіостиль, індивідуальний стиль, ідіолект, стильова манера), вважаємо можливим дотримуватись таких визначень ідіостилу:

---

³⁷ Див. : Гинзбург Е.Л. Идиоглосса: к вопросу о выразительности контекста. Слово Достоевского. 2000 : Сб. статей. Москва : Азбуковник, 2001. С. 324–353; Герман И.А. Метафоризация как лингвосинергетический процесс: соотношение стабильных и нестабильных компонентов. Языковое бытие человека и этноса: Психолингвистический и когнитивный аспекты. Барнаул, 2000. С. 33–35; Герман И.А. Лингвосинергетика. Барнаул : Изд-во Алтайской академии экономики и права, 2000. 168 с.; Пищальникова В.А. Концептуальная система индивида как поле интерпретации смысла художественного текста. *Язык. Человек. Картина мира* : материалы Всероссийской научной конференции. В 2 ч. Омск : Омский государственный университет, 2000. С. 45–51.

³⁸ Кухаренко В.А. Индивидуально-художественный стиль и его исследование. Київ : Вища школа, 1980. 168 с.

– це структурно єдина та внутрішньо скоординована система засобів і форм словесного вираження³⁹;

– це цільна система, яка «з'являється внаслідок уживання особливих принципів відбору, комбінування та вмотивованого використання елементів мови»⁴⁰.

Отже, поняття ідіостилю пов'язане з авторським вибором та аналізом мовних засобів, що реалізують систему образів. Способи взаємодії, взаємовпливу мовних засобів до цього часу не класифіковані в науковій літературі, і це навряд чи можна здійснити через наявне розшарування варіантів і комбінацій. Проте таке різноманіття, що не піддається класифікації та всебічній аналітиці, є усе більш яскравим і рідкісним, що глибшою є експресивно-авторська прагматика. Саме внаслідок цього унікальність ідіостилю полягає в експліцитності та пізнаваності цих мовних засобів, які репрезентують особистісні системи.

У нашому дослідженні ми зосереджуємо увагу на тих рівнях, які представляють стилеутворювальні категорії, що характеризують індивідуально-авторську інтерпретацію того чи того художнього образу. Це перш за все мовний рівень авторської компаративності, коли на тлі загальномовної і загальнонаціональної картини автор цілеспрямовано відбирає у певний спосіб структуровані особливі мовні засоби.

Мова роману «Злочин і кара» одразу після його виходу привернула увагу лінгвістів. Проте слід визнати незначну кількість досліджень, присвячених аналізу перекладу фразеологічного матеріалу романів Ф.М. Достоевського. У плані знайомства з чужою культурою переклад відіграє важливу роль, а саме аналіз способів перекладу фразеологічних одиниць є найбільш цікавим, оскільки фразеологізми мають яскраво виражену культурну конотацію та експресивність. Під час перекладу фразеологічних одиниць багато лінгвокультурних, національних та емоційно-експресивних нюансів семантики втрачаються, що призводить до викривлення саме художнього тексту.

3. Деякі особливості ідіостилю Ф.М. Достоевського (за романом «Злочин і кара»)

Основною категорією у сфері лінгвістичного вивчення художньої літератури зазвичай визнається розуміння ідіостилю (своєрідної, історично зумовленої, складної системи засобів і форм словесного вираження). У стилі письменника відповідно до його художніх задумів

---

³⁹ Виноградов В.С. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. Москва : Изд-во Акад. наук СССР, 1963. С. 105.

⁴⁰ Пищальникова В.А. Проблема идиостиля. Психолингвистический аспект. Барнаул, 1992. С. 20–21.

об'єднані та внутрішньо пов'язані всі використовувані мовні засоби. Шлях конкретно-історичного дослідження мови тих чи тих художніх творів може призвести до визначення питань стилю письменника та мови художньої літератури. Питання мови того чи того художнього твору є більш обмеженим і особливим, адже мова різних творів того ж самого автора може мати суттєві відмінності. Метою і завданням дослідження мови художнього твору є виявлення тих лінгвістичних засобів, за допомогою яких виражається ідейний та емоційний склад літературних творів.

Внутрішнє цілісне поєднання ідей через певні авторські мовні коди формує індивідуальний стиль художника слова. Стиль передбачає своєрідність художньої мови того чи того письменника, принцип побудови художньої форми, який передає тон і колорит твору.

Стиль Ф.М. Достоєвського – це стиль, в якому проступає бажання автора спровокувати у читача хист до роздумів і висновків. Письменник недоговорює, натякає, висловлюється інколи неточно, чим саме примушує читача робити свої висновки. Всі мовні засоби, використовувані автором у творі, зумовлені основною ідеєю. Ф.М. Достоєвський розкриває глибинний смисл роману «Злочин і кара» через опис снів Родіона Раскольникова. Отже, потрібно акцентувати увагу на стилістичних прийомах і мовних одиницях, використаних під час опису снів головного героя. Достоєвський надає розгорнуту, фантастично реальну картину сну з опорою на сюжет, визначає основні деталі життєвих ситуацій.

Особливістю опису і характеристики дійових осіб є динамічність, відсутність статичних, стійких рис. Ф.М. Достоєвський характеризує своїх героїв через те, що в них постійно змінюється й розвивається. Динамічність людського характеру підкреслюється тим, що він зображується в історичній перспективі – яким він був і яким став. За кожною рисою вгадується минуле життя героя і передчувається, як воно відобразиться у наступних подіях роману. Тобто характер і зовнішність героя визначаються за його громадськими вчинками. Діалогічний початок світу укладений для Достоєвського у всьому, що він описує. Портрети, які створює автор, не мають чітко визначених обмежень не тільки у часі, але і у просторі.

У романі багато символічних деталей: імена героїв, пейзажі, інтер'єри. Характерною є і кольорова гама. Вся дія роману відбувається на жовтому фоні. Він проникає не тільки в інтер'єр, але і в портрет. Олена Іванівна одягнута в пожевклу хутряну кацавейку, у неї в кімнаті жовті шпалери, меблі із жовтого дерева, картини у жовтих рамках. У Раскольникова блідо-жовте обличчя, у кімнаті брудні жовті шпалери, коли Родіону стає зле, йому приносять жовту склянку із жовтою водою.

Хворе, темно-жовте обличчя у Порфирія Петровича, у його кабінеті меблі із жовтого дерева. У Катерини Іванівни – блідо-жовте, висохле обличчя, набрякле від постійного пияцтва, жовте обличчя у Мармеладова, у кімнаті Соні – жовтуваті зношені шпалери.

Через жовтий колір представлений також образ Петербурга. Стоячи на мосту, Родіон Раскольников бачить жінку з жовтим, подовженим обличчям. Понуро виглядають жовті хати на Великому проспекті, неподалік якого застрелився Свидригайлов. Цей жовтий колір у романі часто оточує бідність, хвороби і смерть. Раскольников сидить у жовтій кімнаті, перед смертю Свидригайлов знімає номер із дешевими, жовтими шпалерами.

У постійному, демонстративному використанні жовтого кольору – гірка іронія Ф.М. Достоєвського і глибокий гуманістичний підтекст. Жовтий колір символізує приглушені таланти і можливості, радість і людські втрачені сили. Ф.М. Достоєвський дає зрозуміти, що його герої, загублені і самотні, хворі і придушені життям, теж мають право на нормальне існування. Але жовтий колір є і символом імпульсивності, він спонукає людину діяти. Цей колір постійно супроводжує в романі Раскольникова, тому думки його такі неспокійні, дії дуже імпульсивні. Жовтий колір сонця асоціюється також із владою, яка присутня в теорії Раскольникова, «влада над всім мурашником».

Отже, кольорова гама роману «Злочин і кара» відповідає його сюжетній схемі та ідейному складу. Все позитивне, радісне у житті героїв настільки приглушене, що в людині домінує агресивне, руйнівне. Так, кольоровий фон зливається з філософською направленістю роману, думками про світ і людину.

Фразеологія Ф.М. Достоєвського, яка надзвичайно майстерно використана в романі, заслуговує на особливу увагу, оскільки саме вона є одним із емоціонально-експресивних засобів впливу на читача.

У романі «Злочин і кара» трапляється багато авторських фразеологізмів, які відображають зародження думки та її розвиток. Особливо часто вони вживаються у мові Раскольникова, бо у нього в свідомості відбувається постійна внутрішня боротьба. Серед них такі сполучення *мысль пронеслась, мысли кишели в голове, мысль терзала, мысли путались, мысль занозила сердце*.

Фразеологічні одиниці можуть генерувати у художній текст систему асоціативних образів, які виражаються виразно-зображувальними засобами: авторськими порівняннями, метафорами, синекдохами, гіперболами, алегоріями. Фразеологічні звороти у взаємодії з ними створюють художньо-естетичний ефект. У романі «Злочин і кара» Ф.М. Достоєвський вживає прийом повторів фразеологізмів, який створює ефект жвавості подій: *«Я говорил, что он в своем роде только*

хорош! А прямо-то, во всех-то родах смотреть...». Фразеологізм «в своем роде» надає мові Разуміхіна розмовного стилістичного забарвлення і функцію іронії.

У мові Раскольникова можна зустріти сполучення декількох фразеологізмів, які мають спільний компонент. Вживання двох стійких словосполучень, у складі яких є компоненти, похідні одного і того ж слова, викликає зв'язок з реальним значенням слова і надає двозначності: *«Боялся он погони, ...стало быть, во чтобы то ни стало надо было до времени схоронить концы... Это было уже давно решено: бросить все в канаву, и концы в воду, и дело с концом»*. Раскольников хотів знищити всі докази, не залишити слідів – «кинути все у канаву» – буквально кинути у воду ланцюжки, сережки.

У художньому тексті фразеологія відіграє важливу роль. Перетворені фразеологічні звороти привносять у текст стилістичний колорит, експресивне доповнення, семантичні відтінки, а також реалізують авторський задум письменника.

4. Англійська фразеологія в культурологічному аспекті

Лінгвокультурологія – наукова дисципліна, яка вивчає втілені у живу національну мову матеріальну культуру і менталітет, що проявляються у мовних процесах, у дійсній спадкоємності з мовою і культурою етносу. Вона орієнтована на людський та культурний фактор у мові.

Культура – це світобачення і світосприйняття, яке має семіотичну природу. Визнаним можна вважати розмежування двох форм культури – матеріальної та духовної, хоча між ними постійно є взаємні переходи. Невизначеність поняття «культура» призвело до інтуїтивного уявлення про неї як про феномен, що розкривається у мові. Дослідження цих проявів є завданням лінгвокультурології⁴¹.

У дослідженні фразеологізмів застосовують лінгвокультурологічний аспект, адже фразеологічні одиниці – це національно-специфічні одиниці мови, які акумулюють культурний потенціал народу. Вони відображають у своїй семантиці довготривалий процес розвитку культури народу, фіксують і передають від покоління до покоління культурні настанови, стереотипи, еталони й архетипи способу життя, мислення, поведінки та ін. Тут прозираємо душу кожної національної мови, в якій неповторним чином виражаються дух і своєрідність нації.

Під час розгляду фразеології у лінгвокультурології висунуто такі гіпотези:

---

⁴¹ Телия В.Н. Русская фразеология: семантические, прагматические и лингвокультурные аспекты. Москва : Языки русской культуры, 1996. С. 223.

1) у більшості фразеологізмів є ознаки національної культури, які мають бути виявлені;

2) культурна інформація зберігається у внутрішній формі фразеологічних одиниць, яка є образним уявленням про світ, надає фразеологізму культурно-національного колориту;

3) головне під час виявлення культурно-національної специфіки – це визначити конотацію;

4) фразеологія – це фрагмент мовної картини світу. Фразеологічні одиниці завжди звертаються до суб'єкта, тобто вони творяться не стільки для того, щоб описувати світ, скільки для того, щоб його інтерпретувати, оцінювати і висловлювати суб'єктивне відношення. Саме це вирізняє фразеологізми від інших номінативних одиниць;

5) різні типи фразеологізмів по-різному відображають культуру;

6) фразеологічні одиниці, які відображають типові ситуації й уявлення, починають виконувати роль символів, еталонів, стереотипів культури (наприклад, *to tell tales out of school* – у значенні «розголошувати інформацію про які-небудь неприємності вузького кола людей»);

7) не всі фразеологізми є носіями культурно-національної інформації. Є багато фразеологічних одиниць, які пов'язані із загальнолюдським знанням про властивості реалій, які увійшли в образну основу. Такі фразеологізми легко перекладаються з однієї мови іншою, наприклад під час перекладу з латини англійською: *Alia tempora, alia mores* – As times are, so are the customs; *Amicus bonus semper amicum juvat*. – A good friend always helps; *Ad patres* – to the fathers;

8) частина фразеологічних одиниць у всіх мовах є своєрідною сполучною ланкою між усіма мовами і культурами⁴².

Джерела культурно значущої інтерпретації фразеологізмів – виражені у мовній формі символічні реалії, культура, які зафіксовано у фольклорі та в інших типах дискурсів. Розрізняють такі типи джерел інтерпретації фразеологізмів:

1) ритуальні форми народної культури – міфи, повір'я, замовляння. Наприклад, *гори воно синім вогнем (подум'ям) – the hell with it; будь проклятий – damn you, blast you, А щоб чорти тебе побралу! – the devil take you;*

2) пареміологічний фонд, оскільки є багато прислів'їв, – це стереотипи народної самосвідомості, які дають широкий простір для вибору з метою самоідентифікації (*хліб-сіль – bread and salt welcome, за тридев'ять земель –the other end of the world*);

---

⁴² Телия В.Н. Русская фразеология: семантические, прагматические и лингвокультурные аспекты. Москва : Языки русской культуры, 1996. С. 105.

3) система образів-еталонів, які відображені у стійких порівняннях, як-от *глупий (дурний) як стовп – silly as a tin of worms*, *голодний як вовк – hungry as a bear*, *щасливий як ніколи – happy as a lark*;

4) слова-символи або слова та сполучення слів, які дістають символічне прочитання. Наприклад, *серце кров'ю обливається – heart goes out*, *нести свій хрест – bear own cross*. Словозначення у такому разі відзначає певний новий сенс, замінює деяку ідею, пор.: серце – це орган відчуттів, хрест – гірка доля;

5) інтелектуальне надбання нації і людства, філософія будови світу, осмислення історії, література. Не відкидається і проникнення у фразеологічний склад мови цитат із відомих творів письменників, істориків, політичних діячів;

6) до джерел культурно-національної інформації треба віднести також явно виражені у словах-компонентах фразеологізмів відомості про такі реалії, що слугують предметом опису у країнознавчих словниках. Наприклад, *сокіл (голий як сокіл)*, *баня (здавати баню)*, словосполучення *мідний грош (мідного гроша не вартий)*, відображення у фразеологізмах історичних подій, як-от *згинув як швед під Полтавою*.

5. Семантико-стилістична та лексико-граматична характеристика фразеологічних одиниць у романі «Злочин і кара»

Фразеологічна база роману Ф.М. Достоевського «Злочин і кара» є виключно багатим та різноманітним у семантико-стилістичному та лексико-граматичному відношенні твором.

Основну групу фразеології у романі становлять звороти розмовно-побутового характеру, які характеризують мову героїв і автора, тим самим збагачуючи мову роману. Розмовні фразеологізми не тільки виявляють приналежність до розмовного стилю, але й надають мові жартівливого, схвального, іронічного відтінку, скажімо: *наставляти кишеню, впитися очима, як на долоні, дати маху, стрімголов*. Народно-розмовна фразеологія виконує особливу та впливову функцію.

Іншими за кількістю є загальноживані стилістично нейтральні фразеологічні звороти. Вони продукують у тексті роману образність, красу і виразність мови, як-от: *з першого погляду, туди й сюди, дати слово*. Такі фразеологізми вжито для констатації, підсилення, конкретизації основної інформації.

Можна також позначити фразеологізми абстрактного та філософського плану, які мають відтінок книжкового характеру, наприклад: *кидати камінь, камінь спотикання, хліб насущний, падати ниць, випити гірку чаю*. Це мова саме автора, а також таких персонажів, як Раскольников, Порфирій Петрович, Лужин, Разуміхін.

Поряд із книжковими можна зазначити фразеологізми, які є показовими для офіційно-ділової мови, наприклад: *явка з повинною, надавати звіт, переступати закон, цілком у формі*.

На особливу увагу потребують фразеологізми релігійно-містичного характеру: *що Бог дав, заради Бога, їй же Богу* та ін., а також прислів'я, які пов'язані з біблійними легендами: *не плюхай у криницю, вода м'яка, а камінь згложе, співати Лазаря*.

У лексико-граматичному відношенні фразеологія ідіостило письменника представлена всіма типами і видами фразеологічних одиниць. Велику групу становлять іменні фразеологізми, в яких головним граматичним елементом є іменник: *хліб-сіль, права рука, пуп землі, муки сумління*. У реченні такі фразеологізми виконують роль підмета або додатка. Найчисленнішу групу у тексті роману являють дієслівні фразеологічні звороти. Лексико-граматична характеристика дієслівних фразеологізмів визначає їхню синтаксичну функцію у реченні. Вони виступають у ролі присудка або додатка (*осягти оком, глузд за розум завертає, наставляти кишеню, клеїти дурня*). З числа дієслівних фразеологізмів виокремлюємо низку фразеологічних зворотів, характерною особливістю яких є одночасна наявність переносного і прямого значення. Тобто вони можуть означати жести, міміку, рухи тіла людини та ін. Наприклад: *глядіти на все око, чужий хліб їсти, не промовити слова, із шкіри пнутися, вірити першому-ліпшому*. Ад'єктивні фразеологічні звороти виступають у реченні в ролі означень. Граматичним маркером є прикметники та іменники, пор.: *цонайперше, від світа дурень, не мати змогу, перший крок*.

Компонентний склад адвербіальних фразеологічних зворотів може бути різним, а саме прикметники, іменники, прислівники. У реченні такі звороти виконують функцію обставини: *на всю горлянку, одне слово, як кіт з мишкою, з кутка в куток ходити*. Серед адвербіальних визначається група фразеологічних одиниць, утворених порівняльним сполучником *як*: *як громом в нього вдарило, усе йде як помащене, як уві сні*.

У тексті роману вимальовуються також вигуківі фразеологізми, які слугують для виявлення почуттів, емоцій і тому є властивими для розмовної мови персонажів. Вони виражають переважно негативні емоції: обурення, докір, прикрість. У реченні виконують функцію експресивно-підсилювальних елементів, а іноді займають позицію відносно самостійного вислову. До вигуківих фразеологізмів належать такі: *А щоб чорти тебе побрали!, Бог його знає, хай йому грець*.

Отже, найбільшу групу становлять дієслівні та вигуківі фразеологізми, а найменш численну – ад'єктивні, що виконують функцію означень. Це пов'язано з особливостями поліфонічного устрою роману «Злочин і кара», коли автор не надає прямих

характеристик своїм героям, не виявляє свого ставлення до них. Авторський ідіостиль є багатим на дієслівні фразеологізми, які слугують для опису дій і стану героїв роману, а вигуківі підсилюють емоційну мову.

6. Трансформація фразеологічних одиниць у романі «Злочин і кара»

Мова письменника має у своїй основі загальнонародну мову та є його індивідуальним різновидом. Якщо для характеристики фразеології загальнонародної мови важливий максимальний і точний опис фразеологічних одиниць, то для характеристики фразеологізмів у художньому тексті найбільш помітним виявляється питання щодо того, що саме письменник обирає і як він послугується цим матеріалом. Своєрідність індивідуально-авторського використання письменником фразеологізмів як найважливіших художніх та образотворчих засобів полягає у виборі фразеологічних одиниць із загальнонародного фонду, у їхній модифікації, а також оригінальному введенні у контекст.

Фразеологічний матеріал відрізняється експресивністю, але через часте вживання починає втрачатись образна виразність звороту. Письменник проявляє фразеологічне новаторство, за допомогою мовних прийомів намагається оживити та оновити фразеологізм. Водночас відбувається порушення традиції вживання стійкого звороту, фразеологізм піддається різним трансформаціям.

М.М. Шанський у роботі «Фразеология современного русского языка» називає такі прийоми трансформації фразеологічних зворотів:

1) наповнення фразеологічного звороту новим змістом для збереження його лексико-граматичної цілісності;

2) оновлення лексико-граматичного боку фразеологічного звороту для збереження його значення і структури (заміна компонента синонімом, розширення його складу);

3) утворення індивідуально-авторських фразеологізмів під час зміни їхніх граматичних властивостей і значення;

4) ужиток фразеологізму як стійкого звороту і як вільного словосполучення;

5) використання фразеологічного звороту поряд з одним із утворювальних його слів, коли воно вільне⁴³.

Найбільший інтерес являють індивідуально-авторські трансформації, адже саме вони показують особливості ідіостилу письменника. Під час аналізу трансформованих фразеологізмів, стилістичний

---

⁴³ Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. Санкт-Петербург : Специальная литература, 1996. С. 151.

критерій значущості такого звороту висувається на передній план. Це означає, що під час опису трансформованих фразеологічних зворотів важливою є частота вживання прийомів, семантична насиченість і змістова ємність модифікованих фразеологізмів, їхній зв'язок з ідейно-художнім задумом твору.

Назвемо прийоми індивідуально-авторських трансформацій фразеологізмів у тексті роману «Злочин і кара»: 1) зміна семантики зворотів; 2) розширення та скорочення лексичного складу фразеологізму; 3) зміна граматичної структури фразеологічного звороту; 4) буквалізація значення; 5) заміна компонента фразеологізму.

Трансформовані звороти можуть слугувати засобом мовної характеристики персонажів, а також засобом вираження іронії. Водночас вони допомагають створити композиційну єдність тексту і його фрагментів. Трансформації привносять нові відтінки значень у семантику звороту і підсилюють експресію фразеологічного звороту, перетворюючи внутрішній образ фразеологізму⁴⁴.

Звернення до тексту перекладу роману розширює межі методології дослідження фразеологічного матеріалу як риси ідіостилю письменника в художньому тексті, доповнює уявлення про різноманітність художніх функцій фразеологізмів. Це є фактичним підтвердженням важливості правильного сприйняття тексту.

Перекладом є процес і результат утворення на основі первинного тексту рівноцінного йому у комунікативному відношенні тексту іншою мовою. Тому завданням перекладу є точне відтворення оригіналу: збереження смислу та стилю, національного колориту, специфічних реалій оригіналу.

Еквівалентність нового тексту стосовно оригіналу забезпечується через виконання трьох основних вимог:

1) текст перекладу повинен у можливо повному обсязі передавати зміст оригіналу, що означає неприпустимість вільного опущення або додавання інформації;

2) текст перекладу повинен відповідати нормам мови перекладу, бо їхнє порушення призводить до неправильного сприймання інформації;

3) текст перекладу повинен співпадати з оригіналом за обсягом, що забезпечує схожість стилістичного ефекту.

Переклад фразеологічних одиниць є дуже важливим і необхідним, адже фразеологізми реалізують у художньому тексті авторську думку. Однак питання перекладу фразеології є мало описаним у теорії перекладу. Труднощі тут пов'язані з особливостями семантики,

---

⁴⁴ Шанский Н.М. Русские национально-маркированные фразеологические обороты. *Русский язык в школе*. 1996. № 2. С. 72.

стилістичного забарвлення, образності художніх зворотів. Часто зміст фразеологізмів передається ціною руйнування стилістичних особливостей звороту, тому одним з найактуальніших завдань постає пошук повноцінних еквівалентів. Але необхідно не лише передати зміст звороту, але й донести його образ.

Лінгвісти С.П. Флорін та С.І. Влахов слідом за О.В. Кунініним визначають дві групи способів перекладу фразеологічних одиниць:

1) переклад через фразеологічний еквівалент. Під еквівалентом науковці розуміють перекладний фразеологізм, що повною мірою відповідає фразеологічному значенню оригіналу, побудований на такому самому образі, має однакову структуру, стилістичне та емоційно-експресивне забарвлення;

2) переклад через фразеологічний аналог (вибірковий еквівалент). Під фразеологічним аналогом розуміють зворот, що має таке саме фразеологічне значення, однакову форму і забарвлення, але побудований на іншому образі та різний за структурою та граматичним оформленням⁴⁵.

Ці методи відносять до фразеологічних способів перекладу. Нефразеологічні способи:

1) калькування – дослівний переклад фразеологізму зі збереженням його предметно-понятійного значення й образної основи, якщо у мові перекладу немає аналогу для цього фразеологічного звороту;

2) описовий переклад – пояснення фразеологізму через одне слово або вільне словосполучення з повною втратою образності фразеологічної одиниці.

Проблема адекватного сприйняття російських фразеологізмів під час читання роману «Злочин і кара» іноземцями стикається із питанням перекладу усього роману англійською мовою, зокрема перекладу фразеологічного матеріалу. Ми вважаємо за необхідне на конкретному прикладі дослідити це питання, адже у разі точного аналізу перекладу спостерігається неточне розуміння стійких словосполучень, а звідси впливає неточний переклад, викривлення контексту.

Метод зіставлення російських фразеологізмів у художньому тексті з їхніми аналогами у тексті перекладу англійською мовою забезпечує розуміння функції фразеологізмів, яку вони виконують у тексті роману. Пор.:

«То есть, сесть за чужую хлеб-соль и тут же наплевает на нее, равномерно и на тех, которые вас пригласили. Так, что ли?» (44, с. 190).

---

⁴⁵ Влахов С.И., Флорин С.П. Непереводимое в переводе. Москва : Международные отношения, 1980. 343 с.

Р. Певеар, Л. Волохонська: “*You mean, to sit at **someone else’s table** and immediately spit upon it, as well as upon those who invited you. Is that it?*” (46, с. 245).

К. Гарнетт: “*Then you would sit down at **another man’s table** and insult it and those who invited you. Eh?*” (45, с. 370).

У цьому мікроконтексті фразеологізм *хліб та сіль* означає вид традиційного частування. Перекладачі використали описовий спосіб, щоб передати смисл цього виразу, адже у англійській мові немає еквіваленту.

«...*А то вы, пожалуйста, и **Бог знает** что подумаете*» (44, с. 193).

Р. Певеар, Л. Волохонська: “*Otherwise you might think **God knows what***” (46, с. 248).

К. Гарнетт: “*For **there’s no knowing** what you might imagine*” (45, с. 374).

У цьому прикладі Р. Певеар і Л. Волохонська знайшли повний еквівалент, а К. Гарнетт використала описовий спосіб, але загальний смисл фразеологізму не загубився.

«*По-почему... вы знаете? – прошептал он, едва **переводя дыхание***» (44, с. 227).

Р. Певеар і Л. Волохонська: “*How d-do you...know?*” he whispered, **scarcely breathing**” (46, с. 289).

К. Гарнетт: “*How do you know?, he whispered, **hardly able to breathe***” (45, с. 437).

Оскільки у лексичній системі англійської мови немає еквіваленту до такого фразеологізму, перекладачі використали вільні словосполучення для опису стійкого звороту.

«*Так только зашел обругаться, – заключил он, вставая, – **душу отвести**, а я знаю, что мне теперь делать!*» (44, с. 229).

Р. Певеар і Л. Волохонська: “*I’ve just come to swear at you”, he concluded, getting up, “**to vent my feelings**, and now I know what to do!*” (46, с. 294).

К. Гарнетт: “*So I’ve simply come to swear at you”, he finished, getting up, “**to relieve my mind**. And I know what to do know*” (45, с. 443).

Перекладачі використали спосіб вибору аналога, тобто знайшли частковий еквівалент, адже у «Великому англо-російському фразеологічному словнику» О.В. Куніна⁴⁶ є фразеологізм *to relieve one’s feelings*, який повністю співпадає з оригіналом.

«*Ведь страдать пойдем, вместе и **крест понесем!***» (44, с. 219).

---

⁴⁶ Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / English-Russian Phraseological Dictionary / Лит. ред. М.Д. Литвинова. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Русский язык, 1984. 944 с.

Р. Певеар і Л. Волохонська: “*We’ll go to suffer together, and we’ll bear the cross together!*” (46, с. 281).

К. Гарнетт: “*We’ll go to suffer together, and together we’ll bear our cross!*” (45, с. 423).

У англійській мові є повний еквівалент для фразеологізму *нести свій хрест* (переживати труднощі).

«*Я над вашими секретами ломать головы не намерен*» (44, с. 229).

Р. Певеар і Л. Волохонська: “*I have no intention of breaking my head over your secrets*” (46, с. 294).

К. Гарнетт: “*I don’t intend to worry my brains over your secrets*” (45, с. 443).

Якщо звернутися до «Великого англо-російського фразеологічного словника» О.В. Куніна, то фразеологізм *ломати голову* перекладається фразою *to addle one’s brain*. Перекладачі використали аналоговий метод, щоб більш точно передати смисл фразеологічного звороту.

«*Мы пошли дальше в своих убеждениях*» (44, с. 192).

Р. Певеар і Л. Волохонська: “*We’ve gone further in our convictions*” (46, с. 246).

К. Гарнетт: “*We’ve gone further in our convictions*” (45, с. 372).

Подібного фразеологізму у англійській мові немає, тому перекладачі використали спосіб калькування, щоб точніше перекласти стійке словосполучення.

«*Когда же рога ставятся открыто, как в гражданском браке...*» (44, с. 196).

Р. Певеар і Л. Волохонська: “*But when the horns are given openly, as in a civil marriage...*» (46, с. 251).

К. Гарнетт: “*When the deception is open, as in a free marriage...*” (45, с. 379).

К. Гарнетт у своєму тексті перекладу використовує замість фразеологізму *give sbmd horns* (*наставляти комусь роги*) слово *зрада*, користуючись описовим методом.

«*Это я в этот последний месяц выучился болтать, лежа по целым суткам в углу и думая... о царе Горохе*» (44, с. 5).

Р. Певеар і Л. Волохонська: “*I’ve learned to babble over this past month, lying in a corner day in and day out, thinking about...cuckooland*” (46, с. 11).

К. Гарнетт: “*I’ve learned to chatter this last month, lying for days together in my den thinking... of Jack the Giant-killer*” (45, с. 7).

Перекладачі використали аналоговий спосіб, замінивши фразеологізми неповними еквівалентами.

«*Черный змей ужаленного самолюбия всю ночь сосал его сердце*» (44, с. 187).

Р. Певеар і Л. Волохонська: “*The black serpent of stung vanity had sucked all night at his heart*”» (46, с. 241).

К. Гарнетт: “*The black snake of wounded vanity had been gnawing at his heart all night*” (45, с. 364).

У прикладі використаний спосіб калькування, адже серед англійських фразеологізмів немає еквіваленту.

«*Ну, так зачем же... как же вы сказали: чтоб ограбить, а сами ничего не взяли? – быстро спросила она, хватаясь за соломинку*» (44, с. 215).

Р. Певеар і Л. Волохонська: “*Well, then why...how can you say it was for the sake of robbery, if you didn't take anything?*” she said quickly, *grasping at a straw*» (46, с. 275).

К. Гарнетт: “*Then why... why you said you did it to rob, but you took nothing? she asked quickly, catching at a straw*” (45, с. 414).

У цьому мікроконтексті фразеологізм переклали аналоговим способом, використавши частину прислів'я *a drawing man will catch (grasp) at a straw*.

«*Там у нас Катерина Ивановна с ума сошла, – отрезал он вдруг Соне, бросив Раскольника*» (44, с. 220).

Р. Певеар і Л. Волохонська: “*Katerina Ivanovna has gone out of her mind there at our place*”, he suddenly said abruptly to Sonya, *abandoning Raskolnikov*” (46, с. 281).

К. Гарнетт: “*Katerina Ivanovna has gone out of her mind*”, he blurted out suddenly, *turning from Raskolnikov to Sonya*” (45, с. 424).

Переклад за допомоги еквіваленту – перекладний фразеологізм повністю відповідає значенню оригіналу.

Як показує дослідження, перекладачі зверталися до різних способів перекладу. Нечисленними є випадки, коли фразеологізму з оригіналу відповідає повний фразеологічний еквівалент у тексті перекладу. Частими є приклади аналогового перекладу, але, незважаючи на розбіжність внутрішньої форми і структурні відмінності, ці фразеологізми є схожими за семантикою й емоційно-експресивними характеристиками. Такий переклад можна вважати рівнозначним, адже він дає можливість випродувати смисл виразу мови оригіналу та не змінити стилістичне забарвлення і замислену автором функцію.

Описовий переклад не наносить шкоди художній адекватності загалом, але призводить до часткових втрат, а часте вживання такого способу зменшує експресивність і метафоричність авторської мови. Отже, описовий переклад є тлумаченням фразеологізму зі заміною емоційного впливу на предметно-логічну інформацію.

У порівнюваних перекладах трапляються приклади калькування. Особливість такого перекладу полягає у тому, що фразеологічний

зворот втрачає семантичну злитність компонентів і сприймається іноземними читачами як вільне словосполучення, хоча воно має певні ознаки виразності і експресивності.

Так, під час перекладу фразеологічного матеріалу роману англійською мовою перед перекладачами постають труднощі, які пов'язані із розбіжністю смислових і стилістичних обсягів фразеологізмів, порушенням у співвідношенні національного колориту порівнюваних зворотів. Тексти перекладів не завжди відповідають основним вимогам адекватності перекладу: збереженню смислу, стилю та національної своєрідності оригіналу.

ВИСНОВКИ

Ф.М. Достоевський використовує характерні мовні засоби та прийоми. Тож ідіостиль письменника – це прояв його особистісних якостей у творі. Ідіостиль репрезентує систему змістових фактичних і формальних лінгвістичних характеристик. Таке поєднання робить неповторним авторський спосіб реалізації індивідуальної мовної картини.

Аналіз наявних підходів та досліджень із розвитку та становлення ідіостилу показав, що ідіостиль – це не лише мовний аспект твору, але й його проблематика та тематика.

Нами доведено, що ідіостиль – це система змістових і формальних характеристик, яка робить унікальним втілення у творі авторського способу мовного вираження тексту, що визначає його структуру, прагматику і семантику. Ідіостиль втілюється в ідіодискурсі – комунікативно-художньому просторі автора та читача, який у сукупності та взаємодії всіх своїх аспектів утворює єдину комунікативну сферу.

Комплексний аналіз фразеологізму у тексті, складниками якого є семантико-стилістичний і порівняльно-зіставний, – це найефективніший спосіб вивчення творчого методу письменника, його індивідуальності.

Вміння правильно розуміти і використовувати фразеологізми у мові підвищує загальну мовленнєву культуру, допомагає вільному й образному виявленню думки, вдосконалює техніку перекладу, розширює країнознавчі уявлення. Дослідження фразеології у художньому тексті робить образність великого обсягу лексики більш зрозумілою, що сприяє вирішенню багатьох важливих питань фразеології як лінгвістичної дисципліни.

Аналіз фразеологічного матеріалу роману «Злочин і кара» у відповідності до поставлених завдань доводить, що фразеологічний склад ідіодискурсу письменника багатий і різноманітний як у семантико-стилістичному, так і у лексико-граматичному відношенні. Найчисленнішу групу становлять дієслівні і вигуківі фразеологізми. Це пов'язано з

поліфонічною будовою роману, коли автор не прибігає до прямих характеристик героїв, не виражає свого відношення до них. Авторська мова багата на дієслівні фразеологізми з метою опису будь-яких дій або станів героїв. Вигукові супроводжують емоційне мовлення.

У результаті аналізу тексту роману «Злочин і кара» вдалося виявити специфіку вживання фразеологізмів як одного з художньо-образотворчих засобів, з метою конкретизації думок, характеристики персонажів, утворення живості мови, про що свідчать функції, які виконують фразеологізми.

Визначено, що своєрідність індивідуально-авторського використання письменником фразеологізмів полягає у відборі стійких словосполучень з народного фразеологічного фонду, у їх модифікації і введенні у контекст. Функції внутрішньо-системних перетворень – вони поглиблюють, розширюють або конкретизують значення фразеологічних одиниць.

Виявлення читачем тією мети, з якою автор трансформує зворот і вводить стійке словосполучення у текст, допомагає повністю зрозуміти текст, його філософський смисл.

Аналіз матеріалу показав, що під час перекладу художніх текстів фразеологізми перекладають калькуванням або взагалі втрачаються, що призводить до спотворення тексту оригіналу. Переклад фразеологічного матеріалу є необхідним, хоч і досить складним через семантику, стилістичне забарвлення і образність стійких зворотів. Також під час перекладу дещо втрачається його національний колорит, текст іноді спрощується, оскільки втрачаються важливі смислові відтінки значення фразеологізмів, особливо трансформованих.

Дослідження структурно-граматичних особливостей фразеологічного матеріалу роману «Злочин і кара» підтверджує значущість вивчення стійких словосполучень у художньому тексті.

АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячене опису функціонально-стилістичних і структурно-граматичних особливостей фразеологічних одиниць як художньої риси ідіостилю Ф.М. Достоєвського за романом «Злочин і кара», аналізу їхніх художніх функцій та перекладу фразеологізмів у англомовному контексті. За мету автор ставить комплексне вивчення фразеологізмів як виду ідіостилю письменника у творі «Злочин і кара», створення моделі аналізу художнього тексту з виявленням фразеологічних одиниць та адекватним розумінням їхньої ідейно-художньої функції. Об'єктом дослідження є фразеологізми та їхні трансформації. Предметом аналізу слугує текст роману Ф.М. Достоєвського «Злочин і кара» і два тексти роману у перекладі англійською мовою. Автором доведено, що ідіостиль є системою змістових і формальних характеристик, що робить унікальним втілення у творі авторського способу мовного вираження

тексту, що визначає його структуру, прагматику і семантику. Ідіостиль втілюється в ідіодискурсі – комунікативно-художньому просторі автора та читача, який у сукупності та взаємодії всіх своїх аспектів утворює єдину комунікативну сферу. Виявлено, що під час перекладу дещо втрачається національний колорит, текст іноді спрощується, оскільки втрачаються важливі смислові відтінки значення фразеологізмів, особливо трансформованих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альошина М.Д. Відтворення ідіостилію Марка Твена в українських перекладах у зіставленні із російськими та польськими (на матеріалі романів «Пригоди Тома Соєра» та «Пригоди Гекльберрі Фінна») : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2015. 211.

2. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. Собрание сочинений в 7 томах. Москва : Русские словари. Языки славянской культуры, 2002. Т. 6. 341 с.

3. Болотнова Н.С. Коммуникативная стилистика художественного текста : лексическая структура и идиостиль / Н.С. Болотнова и др. Томск : Томский гос. педагог. университет, 2001. 331 с.

4. Болотнова Н.С. Филологический анализ текста : учебное пособие. Москва : Флинта : Наука, 2009. 520 с.

5. Виноградов В.В. Проблема авторства и теория стилей. Москва : Художественная литература, 1961. 614 с.

6. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва : РАО, 2001. 224 с.

7. Виноградов В.С. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. Москва : Изд-во Акад. наук СССР, 1963. 259 с.

8. Влахов С.И., Флорин С.П. Непереводимое в переводе. Москва : Международные отношения, 1980. 343 с.

9. Габдуллина В.И. Авторский дискурс Ф.М. Достоевского: проблемы изучения : учебное пособие. Барнаул : АГПА, 2010. 138 с.

10. Гаспаров Б.В. Язык. Память. Образ. Лингвистика языкового существования : монография. Москва : Новое литературное обозрение, 1996. 348 с.

11. Герман И.А. Метафоризация как лингвосинергетический процесс: соотношение стабильных и нестабильных компонентов. Языковое бытие человека и этноса: Психолингвистический и когнитивный аспекты. Барнаул, 2000. С. 33–35.

12. Герман И.А. Лингвосинергетика. Барнаул: Изд-во Алтайской академии экономики и права, 2000. 168 с.

13. Гинзбург Е.Л. Идиоглосса: к вопросу о выразительности контекста. Слово Достоевского. 2000 : сб. статей. Москва : Азбуковник, 2001. С. 324–353.

14. Голянич М.І. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів. Івано-Франківськ : Сімик, 2012. 392 с.
15. Григорьев В.П. Грамматика идиостиля : В. Хлебников. Москва : Наука, 1983. 225 с.
16. Григорьева В.С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты : монография. Тамбов : Изд-во Тамбовского гос. пед. ун., 2007. 288 с.
17. Есин А.Б. Принципы и приёмы анализа литературного произведения : учебное пособие. Москва : Флинта : Наука, 1998. 248 с.
18. Жирмунский В.М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. Ленинград : Наука, 1977. 407 с.
19. Зорівчак Р.П. Боліти болем слова нашого... Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 296 с.
20. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : монография. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
21. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Издание 7-е. Москва : Издательство ЛКИ, 2010. 264 с.
22. Клушина Н.И. От стиля к дискурсу : Новый поворот в лингвистике. *Язык, коммуникация и социальная среда*. Вып. 9. Воронеж, 2011. С. 26–33.
23. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. Москва : Просвещение. 1988. 192 с.
24. Кухаренко В.А. Индивидуально-художественный стиль и его исследование. Київ : Вища школа, 1980. 168 с.
25. Леденева В.В. Идиостиль (к уточнению понятия). *Филологические науки*. 2001. № 5. С. 36–41.
26. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Г. Гром'яка та ін. Київ : Академія, 2006. 752 с.
27. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В.Н. Яревой. Москва : Советская энциклопедия, 1990. 685 с.
28. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. Москва, 2003. 280 с.
29. Матвеева Т.В. Полный словарь лингвистических терминов. Ростов-на-Дону : Феникс, 2010. 562 с.
30. Николаева Т.М. Краткий словарь терминов лингвистики текста. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. VIII. Москва, 1978. 479 с.
31. Пищальникова В.А. Концептуальная система индивида как поле интерпретации смысла художественного текста. *Язык. Человек. Картина мира* : материалы Всероссийской научной конференции. В 2 ч. Омск : Омский государственный университет, 2000. С. 45–51.
32. Пищальникова В.А. Проблема идиостиля. Психолингвистический аспект. Барнаул, 1992. 73 с.

33. Самохіна В.О. Комічна домінанта регулятивності в ідіодискурсах американських гумористів. *Вісник Харківського національного університету*. 2012. Вип. 72. С. 148–154.
34. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ : Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.
35. Ставицька Л.О. Про термін «ідіолект». *Українська мова*. 2009. № 4. С. 3–17.
36. Телия В.Н. Русская фразеология: семантические, прагматические и лингвокультурные аспекты. Москва : Языки русской культуры, 1996. 288 с.
37. Фатеева Н.А. Идиостиль (индивидуальный стиль). URL: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/IDIOSTIL_IN_DIVIDUALNI_STIL.html.
38. Чернявская В.Е. От анализа текста к анализу дискурса. *Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования*. Рязань, 2002. С. 236–238.
39. Чирков Н.М. О стиле Достоевского. Москва : Наука, 1967. 304 с.
40. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. Санкт-Петербург. : Специальная литература, 1996. 270 с.
41. Шанский Н.М. Русские национально-маркированные фразеологические обороты. *Русский язык в школе*. 1996. № 2. С. 72–76.
42. Шепель Ю.О. Текст і дискурс. Проблема дефініцій. *Український смисл*. 2014. С. 120–130.
43. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / English-Russian Phraseological Dictionary / Лит. ред. М.Д. Литвинова. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Русский язык, 1984. 944 с.
44. Достоевский Ф.М. Преступление и наказание (Литературные памятники). Москва : Наука, 1970. 836 с.
45. Constance Garnett. Crime and Punishment. URL: <http://www.gutenberg.org/files/2554/2554-h/2554-h.html>.
46. Richard Pevar and Larissa Volokhonsky. Crime and Punishment. URL: <http://el.bookza.org/g/%20Richard%20Pevar>.

Information about the author:

Shepel Yu. O.,

Doctor of Philological Sciences, Full Professor,
Academician at the National Academy
of Sciences of Higher Education of Ukraine,
Professor at the Department
of Translation and Linguistic Training of Foreigners
Oles Honchar Dnipro National University
72, Gagarin Ave., Dnipro, 49700, Ukraine